

heid van de liefde geleerd. De liefde is vruchtbaar omdat zij de mens in zichzelf ontplooit en een diep menselijke aanleg tot beleving brengt, waardoor zij de mens aan zichzelf schenkt; zij is vruchtbaar, omdat zij door de gave van de liefde de ander bevestigt en dezen aan zichzelf schenkt; zij is vruchtbaar omdat zij wederliefde wekt en in de ander een mooi en waar menselijk gevoel doet ontstaan; zij is vruchtbaar omdat zij door deze gewekte liefde de ander zich aan mij doet geven; zij is vruchtbaar omdat zij mij de liefde van de ander doet ontvangen; zij is vruchtbaar ten slotte omdat zij, samen met de door haar gewekte wederliefde, de eenheid van gevoel doet ontstaan, waarin voor de mens de hoogste menselijke vreugde ligt, en waarin zijn natuur haar volwaardigste ontplooiing vindt. Alleen door de liefde wordt de mens volledig mens, alleen door de liefde wordt hij datgene waartoe God hem heeft bestemd. Jezus' leer van de liefde is de zuivere wedergave van wat de mens van nature is en het rijk van het hiernamaals, waar de menselijke natuur haar ongereptheid zal hebben herkrepen, zal volmaakt het rijk van de liefde en van de vreugde van de liefde zijn; voorzover de liefde op aarde is, is dat onvergankelijke rijk op aarde reeds begonnen.

IV

Zo is het wezen en de ontwikkeling van de ge-

voelsliefde bij de mens. Maar om een volledig inzicht in de menselijke liefde te verkrijgen, moeten wij ons realiseren, dat de gevoelsliefde van de mens niet op zichzelf staat, maar geïntegreerd is in heel het menselijk zijn. Het gevoel van de mens is het gevoel van een wezen, dat in de kern geestelijk is, en het ligt in de natuur van de mens, dat zijn zinnelijk gevoel onderworpen is aan het geestelijke in hem: wat de mens in zijn gevoel beleeft, beleeft hij in zijn 'ik' dat geestelijk is. Maar dat geestelijke 'ik' wordt in het gevoel tot het volledig menselijke, en omgekeerd wordt ook het gevoel pas volledig menselijk als het opgenomen is in en doortrokken van het geestelijke in de mens.

Het gevoel is ondergeschikt aan de rede, aan het verstand. Maar in de toestand waarin wij hier op aarde verkeren, is deze ondergeschiktheid niet volkomen; herhaaldelijk komt het voor dat er in ons gevoel strevingen zijn, die door het verstand niet worden geaccepteerd, niet worden toegelaten. Dan moeten wij, om menselijk juist te handelen, deze strevingen niet laten doorwerken, maar moeten wij deze verstandelijk weerhouden. Doen wij dat niet, dan stellen wij een daad, die zinnelijkerwijze wel bevrediging kan geven, maar dit nooit volwaardig menselijk kan doen, en die dus uiteraard een disharmonie in het zieleleven geeft. Wanneer men op onjuiste wijze het gevoel niet laat doorwerken, wordt het gevoel gefrustreerd, maar wanneer men het gevoel niet weerhoudt, wanneer

het verstand dit eist, wordt de rede gefrustreerd.

Wat wij nu hier voor het gevoel in het algemeen gezegd hebben, geldt vanzelfsprekend ook voor het eerste en voornaamste gevoel, dat er in ons zieleleven zijn kan, voor de liefde. De liefde als zodanig, de gevoelsliefde dan, is uiteraard psychisch een goed voor de mens, omdat de mens van nature tot liefde voor anderen geordend is. Dit liefdegevoel als zodanig moet men dus ook nooit onderdrukken, zoals wij hierboven al gezegd hebben, toen wij over de beantwoording van de liefde spraken; maar de doorwerking van de liefde, datgene waartoe de liefde brengt, is niet uiteraard en noodzakelijk een goed voor de mens. Het kan nl. zijn, dat iets waartoe de liefde de mens neigt, voor het gevoel wel een goed is voor de menselijke natuur, maar redelijkerwijze niet; wanneer het nl. niet verstandig is, gezien alle omstandigheden, een liefdegevoel op een bepaalde wijze te gaan uiten. Dan vordert datgene wat het diepste is in de mens, en wat een handeling eigenlijk tot een waar menselijke handeling maakt, dat men deze uiting weerhoudt en men het liefdegevoel niet tot deze sensitieve voldoening laat komen. De vreugde van de liefde, die de gevoelsontwikkeling brengen kan, valt dan weg, maar in plaats daarvan komt een veel diepere vreugde van de liefde, een meer geestelijke vreugde, omdat men meer geestelijk zijn liefde getoond heeft. Mensen, die overwegend zinnelijk leven, zullen deze

meer geestelijke vreugde van de liefde misschien niet als zodanig ervaren, maar dit wijst dan op een tekort in het zieleleven van de mens, omdat het zieleleven van de mens juist zo moet zijn, dat hij in het hogere, in het meest eigen menselijke, het meeste en het volste behagen heeft. Hoe meer een mens tot geestelijke rijpheid gekomen is, des te meer zal hij ook de vreugde van deze weerhoudende liefde begrijpen, omdat zijn liefde dan meer in waarheid liefde voor een ander geworden zal zijn, en minder vermengd zal zijn met liefde voor zichzelf.

Men zou zelfs kunnen zeggen, dat men aan de innerlijke voldoening, aan de vreugde, die deze weerhoudende liefde geeft, kan afmeten, hoezeer de liefde in de mens zuivere liefde voor een ander is, en men niet meer zichzelf zoekt. Wie de uiting van een liefdegevoel weerhoudt, omdat die uiting geen goed voor de ander is, uit geestelijke liefde derhalve, offert zijn eigen natuurlijk liefdeverlangen aan het welzijn van de ander op. Hij laat na, wat hij in zijn gevoel het liefste zou doen, omdat het voor de ander geen goed is, en dus de ware liefde voor de ander hem zijn uitingen doet weerhouden. Het kan zelfs zijn, dat het voor de ander ook gevoelsmatig een goed zou zijn, dat de ander die liefdesuiting ook verlangt; dan is het nog moeilijker, die liefdesuiting te weerhouden, maar dan is ook die weerhouding in dezelfde mate een grotere daad van ware liefde. De weelde van de

liefde – ieder die enige ervaring heeft, zal het weten – bestaat niet in de abundantie, maar in de adaequatie van het aanbieden van de liefde in maat en wijze aan de ontvangende ander, in de beleving van de weerhouding, die de menselijke liefde vraagt.

Nil parum, nil nimis, niet te weinig en niet te veel; deze wapenspreuk van een oud Frans geslacht geeft heel treffend de waarheid weer, die ons altijd als het kenmerk van de ware deugd, van de ware redelijkheid in het handelen is voorgehouden: het juiste midden bewaren. In onze tijd, in onze westerse cultuur zondigt men over het algemeen niet zozeer door een te weinig, eerder door een te veel: men valt van de ene genieting in de andere en de rust blijft uit. Redelijke weerhouding ten aanzien van wat het gevoel verlangt, is meer dan ooit voor het psychisch evenwicht van de mens nodig; en zo evenzeer ten aanzien van datgene waartoe de liefde drijft.*

* De inhoud van de weerhoudende liefde wordt duidelijker als men de latijnse term er voor neemt. Een filoloog, met wie ik er over sprak, reikte mij de vertaling 'amor sese retinens'. Retinere geeft enerzijds aan het terughouden: 'retinere lacrymas', zijn tranen inhouden, 'retinere mercedem', iemand zijn loon onthouden; anderzijds heeft het de inhoud van behoeden: 'retinere aliquem in fide', iemand in het geloof bewaren, 'retinere amicos', zijn vrienden bewaren. Het weerhouden duidt niet aan: ik houd iets terug, omdat ik het niet wil schenken. Het terughouden is alleen: niet geven, opdat de overvloed niet schaden zal. Zoals de zon, die zich geheel schenkt, maar slechts enkele stralen kunnen ontvangen worden door de bloem; anders zou zij verzengd worden.

Nu kan zich de noodzaak van deze liefdesweerdhouding in twee opzichten voordoen. Het kan op de eerste plaats zijn, dat objectief gezien een bepaalde liefdesuiting redelijkerwijze geen goed zou zijn, iets wat het geval is, wanneer de liefde zich zou gaan uiten in daden, die met de objectief zedelijke orde strijden. Met name zal dit het geval kunnen zijn bij de sexuele liefde. Het is echter voor ieder mens een voor zijn psychisch evenwicht en gezondheid noodzakelijk goed de objectieve orde te beleven; en daarom is het geen liefde, iemand tot daarmede strijdige handelingen te brengen. De gevoelsliefde die tot die daden dringt, is in zich niet verkeerd; zij is als zodanig psychisch natuurlijk, maar de verstandige, en dus hogere menselijke liefde vereist, dat zij zich niet ontplooit tot objectief verkeerde daden. De leer, dat in het sexuele alles goed is wat uit liefde, gevoelsliefde gebeurt, is in strijd met de meest elementaire menselijke verhoudingen. Alleen de verstandelijke liefde kan een norm schenken, en de beleving van deze norm, die weerhouding vraagt, is adaequaat aan de menselijke natuur en geeft de mens volwaardige bevrediging.

Eens kwam op mijn spreekuur een boerenjongen, die moeilijkheden had over de omgang met zijn meisje. Hij was psychisch gezond en gerijpt, kende het leven in al zijn uitingen, maar trof mij door het nobele van zijn mentaliteit en door zijn zuivere waardering van de kostbaarheid van de

menselijke liefde. 'Ik heb een mooi en lief meisje, waar ik ontzettend veel van houd; maar ik kan mijn handen niet thuis houden. Hebt U er wat voor?' Hij dacht dat ik hem daarvoor tabletten kon geven. Ik heb hem toen geleerd, hoe hij juist in de weerhouding het mooiste zijn liefde kon uiten, dat zijn neigingen heel menselijk waren, maar dat hij eerst echt ware liefde voor zijn meisje toonde, als hij die uitingen uit liefde voor haar weerhield. Hij begreep het, en ging welgemoed heen.

Drie maanden later kwam hij terug. 'Wat hebt U mij iets prachtigs geleerd, en wat word je daar gelukkig door. Waarom hebben ze ons dat niet eerder geleerd? Mijn meisje en ik hebben er haast spijt van, dat we dit in ons huwelijk niet meer zullen behoeven te doen'.

Dit is één geval, maar zo hoor ik het dikwijls. Als mensen echt eerlijk van elkaar houden, is het hun een diepe vreugde, de menselijke waarde van de geliefde persoon te hebben geëerbiedigd en te hebben bewaard.

Op de tweede plaats zal men deze weerhoudende liefde moeten beoefenen, indien de beminde persoon subjectief psychisch niet in staat is, een bepaalde liefdesuiting juist te verwerken. In de liefde wil men het goed van de ander; de liefdesuiting moet dus aan de psychische staat van de ander aangepast zijn.

Dit is een weerhouding, die vóór alles ten aan-

zien van onvolwassenen aangewezen zal zijn. Ten aanzien van baby's doet iedere moeder het spontaan. Als jong meisje werd ik in het musée du Louvre te Parijs eens biezonder getroffen door een schilderij van Berthe Morisot, 'Le berceau' geheten. Het is een jonge vrouw, zittend aan de wieg van haar slapend kind. Uit haar houding sprak wachten en behoeden. In de top van de wieg was een rode roos geschilderd, het symbool van de liefde. Dit schilderij komt mij in de geest, als ik een beeld zou willen aanwijzen van de liefde, die zich weerhoudt. Het is de houding van het gevoel dat zich schenken wil (de jonge vrouw), maar door de ander (het slapende kind) niet – nog niet – ontvangen kan worden; of het gevoel dat ontvangen wil van de andere, die niet – nog niet – kan schenken.

Zo is het met baby's, maar zo is het ook met kinderen, die ouder zijn, met alle onvolwassenen zelfs. Het gevoelsleven van onvolwassenen is nog niet ingegroeid in de rede; gevoelsuitingen die op zich goed zijn, maar waarop zij onredelijk zullen reageren, zijn daarom voor hen geen goed. In de opvoeding is dit van het hoogste belang; als daarin de liefde niet weerhoudend beoefend wordt, leidt dit onfeilbaar tot verwenning met alle gevolgen van dien. En dit geldt niet alleen voor kleine kinderen, maar ook voor jongens en meisjes in de puberteit en zelfs voor adolescenten: zij zijn ook nog niet tot volwassenheid gekomen.

Maar ook ten aanzien van volwassenen is de weerhouding steeds aan de orde: al houdt men nog zo veel van elkaar, het gevoel van twee mensen klinkt nooit volledig samen, en dan zal de echte liefde aanpassing eisen, en zal men niet zonder meer het eigen gevoel laten gaan, wanneer de ander het momenteel niet kan opvangen. De weerhoudende liefde is een natuurlijke vervolmaking van het menselijke liefdegevoel, omdat men daarbij, met uitschakeling van het eigen ik, uitsluitend gericht is op wat voor de ander goed is. Zoals de ervaren ruiter met ingehouden bewegingen zijn teugels voert, zo is de eerbied en de schroom van de weerhoudende liefde: de ervaren ruiter voert de teugels met bijna roerloze handen, die slechts wijzen willen en niet deren, die in hun beleving als het ware voor hem meer horen bij het paard dan bij de ruiter zelf. Zo is de weerhoudende liefde: men is dan meer van de ander dan van zichzelf.

Maar nu rijst wellicht de vraag, of deze vervolmaking psychisch mogelijk is, of de practijk daarvan er niet toe zal leiden, dat men zijn gevoel gaat verdringen en daardoor in een onnatuurlijke toestand zal komen. Het antwoord op deze vraag ligt voor de hand. Het menselijke gevoelsleven, zoals wij hierboven en elders uitvoerig hebben uiteengezet, is van nature gedisponeerd om door het verstand geleid te worden; deze leiding door het verstand is dus natuurlijk

en mogelijk, en kan niet tot psychisch verkeerde verhoudingen in het zieleleven voeren. Het spreekt vanzelf, gezien het gebrekkige van onze menselijke natuur, dat er bij de beleving van deze weerhoudende liefde vaak defecten zullen optreden en men die weerhouding niet zal verwezenlijken. In den beginne zal dit zelfs gemakkelijk voorkomen; men moet in deze, zoals in alles, langzaam groeien en rijpen; men zal zich over deze tekortkomingen niet moeten verontrusten, maar ze als een in de gebrekkige toestand waarin wij verkeren, welhaast niet te vermijden moeilijkheid moeten aanvaarden, zonder daardoor de wil te verliezen, er op de duur boven uit te komen.

Het zal ook kunnen gebeuren, dat men ter verwerkelijking van deze weerhouding verdringingsmethoden zal gaan toepassen; dat is dan evenzeer een defect, dat geenszins in de aard van de weerhouding ligt. Redelijke weerhouding van de liefde is even goed mogelijk als iedere andere redelijke leiding van het gevoel en zal de liefde slechts meer waarachtig menselijk maken. De weerhoudende liefde is de meest volledig menselijke liefde en doet die menselijke liefde ook haar volmaakte vruchtbaarheid en volmaakte vreugde bereiken. Wij zagen boven reeds hoe de gevoelsliefde vruchtbaar is en eerst volkomen adaequaat aan de menselijke natuur, als deze gevoelsliefde ingegroeid is in de rede en door de redelijke weerhouding volkomen menselijk wordt. Dan zal ook de

vreugde van de liefde, haar hoogste vruchtbaarheid, de mens geheel voldoen, en zal zijn liefde en zijn vreugde als de liefde en de vreugde van de Heer zijn. Het is met de menselijke liefde als met de liefde Gods. Gods woord, in liefde uitgegaan, keert niet vruchteloos tot Hem weer; 's mensen liefde, de ander scheppend, keert met diens liefde terug en brengt de vreugde van de liefde aan.

De vreugde van de liefde is geestelijk in de kern, maar leeft evenzeer in het gevoel. Het opengebloeide gevoel wordt doorzinderd en door-gloed en in zijn vezels aangeraakt door de geest, die nuancering schenkt aan het voelen en adaequatie in maat en wijze in het liefdesverkeer. Dit is diepe, echt menselijke vreugde, die waard is de parel te zijn waarvoor al het andere wordt prijsgegeven.